

ivan supek **GRAMOFONI....**

U ovom, prvom nastavku u seriji iznijet ću kratak pregled razvoja i uspona LP ploče, poglavito zbog njezina velikog utjecaja na percepciju i način izvođenja klasične glazbe, potom i pregled ponajboljih gramofona/ručica/zvučnica pristupačne cijene (i onih malo skupljih) kojim možete upotpuniti svoj audiosistem.

CD reproduktori reproduciraju digitalni zapis izvornog analognog signala i nakon neslavnoga početka praćenoga bombastičnim sloganom „savršen zvuk za sva vremena“ s početka osamdesetih godina prošloga stoljeća, digitalni medij i njegov zapis posljednjih godina znatno se usavršio. Tih, osamdesetih godina prošloga stoljeća CD reproduktori najčešće nisu imali rezoluciju veću od 14 bita, uz velike probleme s filtracijom i *jitterom* (podrhtavanje, tj. narušavanje vremenskoga slijeda glazbe) pa su tvrdnje o savršenom zvuku bile čista marketinška manipulacija na koju glazboljupci i audiofili s malo boljim sluhom nisu nasjeli i mudro zadržali svoje LP kolekcije. Osim toga, ni ti prvi sjajni diskovi nisu bili vječni, u prosjeku su trajali tek desetak godina. CD je postupno počeo gubiti bitku s LP pločama posljednjih petnaestak godina, a one zadnjih godina imaju čak i veću prodaju od one CD-ova (43 naspram 37 milijuna; novčano to je još veća razlika – 1400 naspram 430 milijuna). No digitalna reprodukcija glazbe danas ide poglavito preko digitalnih zapisa lokalno pohranjenih ili glazbenih servisa i sada imamo sukladan odnos tih dvaju medija.

Utjecaj LP ploče na klasičnu glazbu

Početak 20. stoljeća Caruso počinje snimati popularne verističke opere Puccinija, Leoncavalla i Mascagnija, kojima je on bio idealan interpret, a gramofon postaje idealan medij za klasičnu glazbu. Carusove ploče bile su bestseleri jer su zbog karakteristika njegova glasa zvučale relativno bogato i kad su bile svirane na primitivnim gramofonima toga vremena. Simfonijska glazba pak dobiva promicatelja u velikome njemačkom dirigentu Arturu Nikischu koji 1913. godine prvi snima cjelovitu simfoniju – Beethovenovu *Petu simfoniju*.

Prvi i pravi veliki zamah gramofonska industrija dobiva tridesetih godina prošloga stoljeća kad se potpuno prešlo s akustičnog na električni zapis zvučnog signala, što je omogućilo znatno vjerniji zapis, a veliki projekti poput snimke svih Beethovenovih sonata u interpretaciji Artura Schnabela i gudačkih kvarteta u interpretaciji Kvarteta Busch privukli su poklonike klasične glazbe tome mediju. I Schnabel i Busch imali su nenadmašnu sposobnost da iznesu duhovnost Beethovenova zvučnog svijeta ne obazirući se pretjerano na posvemašnju tehničku perfekciju karakterističnu (i opterećujuću) za gotovo sve današnje glazbenike.

Drugi i još veći zamah industrija dobiva nakon Drugoga svjetskog rata, kad je 1948. godine razvijen jeftin i pouzdan sustav za reprodukciju glazbe temeljen na vinilnoj gramofonskoj ploči, s dodatnim uzletom potaknutim razvojem kvalitetnih višekanalnih magnetofona i uvođenjem snimanja stereozvuka na LP ploču 1957. godine uz istodobni razvoj sve kvalitetnijih gramofona, ručica i zvučnica za kućnu upotrebu. Navedimo

one najvažnije: 1950-ih Dual Model serija 1000 i 1200, Garrard 301/401, EMT 927/930, Thorens TD 124, Ortofon SPU zvučnica, SME Series 1 ručica, Goldring/Lenco GL75; 1960-ih Acoustic Research AR-XA, SME 3009 i 3012 Series 2 ručica, Shure V-15 MM zvučnica, Denon DL-103 MC zvučnica, EMT 927/930 i EMT TSD 15 zvučnica; Thorens TD 125, Mørch Unipivot ručica, Grace G707 ručica; 1970-ih Technics SP-10, Ariston RD11, Supek SD900 MC zvučnica, Linn Sondek LP12, Technics SL-1200, Dynavector XE1S zvučnica, Mayware Formula 4 ručica, Fidelity Research FR-64 ručica, FR-1 zvučnica, Koetsu Rosewood zvučnica, Micro Seiki BL-91, Rega Planar 3, Oracle Deplhi, VPI HW-19 (recenzije nekih od spomenutih gramofona možete pročitati u WAM-ovoj audiorubrici [Audio klasika](#)). Razvidno je da je već od kraja pedesetih godina prošloga stoljeća bilo moguće imati vrlo kvalitetnu kombinaciju gramofona, ručice i zvučnice koja bi i danas sasvim dobro svirala, a neki od spomenutih modela dosežu astronomske cijene na tržištu rabljenih uređaja. Ako ih posjedujete, čuvajte ih! Dolaskom digitalnog doba proizvodnja, a pogotovo razvoj, gramofona zamire, uz iznimke pretežito orijentirane na *high-end* tržište (Linn, SME, Sota, VPI, Well Tempered...). Brži razvoj ponovno pratimo nakon porasta zanimanja za LP ploče posljednjih decenija kad su neki stari proizvođači ponovo oživjeli, a pojavilo se i mnogo novih, sa svježim inženjersko-dizajnerskim rješenjima.

Niz važnih projekata tijekom toga 'LP razdoblja' nastavljaju popularizirati klasičnu glazbu, utjecati na koncertni repertoar, otkrivati zaboravljene kompozicije i skladatelje, mijenjati način izvođenja glazbe, poglavito one rane... Važnost LP ere za glazbu nevjerojatno je velika, a to ponajbolje oslikavaju sljedeći projekti, navedeni kronološki:

- 1951. - 1953. W. Gieseking snima Debussyjevu glazbu za glasovir za EMI
- 1952. W. Furtwängler snima Wagnerovu operu *Tristan i Izolda* za EMI
- 1954. Jascha Horenstein snima Bachove *Brandenburške koncerte* na originalnim instrumentima za Vox, a u sastavu svira N. Harnoncourt
- 1955. Glenn Gould snima Bachove Goldberg Varijacije za Columbiju

- 1958. - 1965. Solti snima Wagnerov *Prsten Nibelunga* za DECCA-u
- 1960. - 1967. Leonard Bernstein snima sve Mahlerove simfonije za CBS
- 1961. Carlo Maria Giulini snima Mozartova *Don Giovanni* za EMI
- 1961. Herbert von Karajan snima Beethovenove simfonije za DG
- 1962. Otto Klemperer snima Bachovu *Muku po Mateju* za EMI
- 1962. - 1971. Projekt *Stravinsky Conducts Stravinsky* za Columbiju
- 1963. - 1966. István Kertész snima Dvořakove simfonije za DECCA-u
- 1964. - 1968. Eugen Jochum snima Brucknerove simfonije za DG
- 1969. - 1972. Colin Davis snima Berliozove opere za Philips
- 1969. - 1972. D. Fischer-Dieskau i G. Moore snimaju Schubertov lied za DG
- 1969. - 1974. Antal Dorati snima sve Haydnove simfonije za DECCA-u
- 1969. - 1985. Helmut Rilling snima sve Bachove kantate za Archiv
- 1974. D. Munrow snima *Instruments of the Middle Ages and Renaissance*
- 1979. Beaux Arts Trio snima sva Haydnova trija za DECCA-u
- 1979. - 1984. Charles Mackerras snima Janáčekove opere za DECCA-u

Moglo bi se nabrojiti još podosta podjednako vrijednih projekata iz pedesetih, šezdesetih i sedamdesetih godina prošloga stoljeća. Nažalost, dolaskom CD-ova mnoge diskografske kuće zapadaju u financijske teškoće i projekti takvoga opsega i važnosti gotovo posve nestaju, a diskografske kuće se sve više orijentiraju na popularna izdanja i popularne 'štitkele' u izvedbi popularnih izvođača. Stoga čuvajte svoje LP diskoteke (kao vodič može vam poslužiti naša [WAMtastična fonoteka](#) nedavno osvježena) i nabavljajte ta stara izdanja, često po smiješno niskim cijenama za razliku od novih otisaka koji su po mom mišljenju (pre)skupi.

GRAMOFONI REGA

Ovaj kratki pregled gramofona započet ću se na dva europska proizvođača koja imaju zastupstva u Hrvatskoj i koje karakterizira odlična kvaliteta zvuka i izrade, bez obzira što se radi o jeftinijim modelima koji se odlično uklapaju u zacrtan maksimum do pet tisuća eura za kompletni audiosistem.

Rega Research je britanski proizvođač audioopreme osnovan 1973. godine, kad predstavlja svoj gramofon Rega Planar 3 koji od 1983. godine dolazi s ručicom RB300 koja je odmah postala miljenica i audiofila i recenzenata, a kombinacija je često bila ocjenjivana kao pravo čudo koje ne bi smjelo zvučati tako dobro, daleko iznad svojega cjenovnog razreda. Regini gramofoni do danas su zadržali taj status, a ni ja ne mogu se ne složiti s tom laskavom ocjenom.

Trenutačno njihovi pristupačniji modeli gramofona s ručicama su Planar 1 (400 eura), Planar 1+ s ugrađenim fonopretpojačalom (500 eura), i Planar 3 (860 eura) koje možete upariti s ND3 (220 eura) ili ND5 (370 eura) MM zvučnicama koje u tom slučaju dolaze tvornički montirane i ugođene. Na Planaru 3 nalazi se unaprijeđena verzija spomenute ručice RB300, sada oznake modela RB330. Za početnike ili one koji su više orijentirani na *streaming*, preporučio bih Planar 1+ sa zvučnicom ND3, a za one male ambicioznije Planar 3 sa zvučnicom ND7 (550 eura), što može biti temelj odličnoga analognog audiosistema, pogotovo ako imate, ili namjeravate imati, poveću diskoteku LP ploča.

Rega nudi i dva 'integrirca' s fonopretpojačalima IO (550 eura) i Elex MK4 (1450 eura). Taj posljednji svakako trebali uzeti u obzir ako se

odlučite za Planar 3 sa zvučnicom ND7. Rega je oduvijek dizajnirala vrlo dobra i muzikalna integrirana pojačala s odličnim fonosekcijama (sjetite se samo 'vječnog' modela Rega Brio koji je još i danas odlična kupnja ako ga možete naći rabljenog). Spomenimo i odličnu fonopojačalo Rega Fono MC.

GRAMOFONI PRO-JECT

Heinz Lichtenegger osniva Pro-Ject Audio Systems 1991. godine, s namjerom proizvodnje kvalitetnih gramofona pristupačne cijene. Zaista hrabar potez, jer je tada popularnost LP ploča kod ljubitelja glazbe valjda bila na najnižim razinama. Iako je sjedište tvrtke u Austriji, gramofoni se

proizvode u Češkoj i Slovačkoj. Njihovi jeftiniji gramofoni također se s pravom navode kao referentni početni(čki) modeli.

Od velikoga izbora modela izdvojimo Pro-Ject T1 EVO (390 eura) ili T1 EVO Phono s fonopretpojačalom (470 eura) te Pro-Ject Debut PRO (800 eura) koji po cijeni i kvaliteti odgovaraju Reginim. Debut PRO odlikuje prilično težak tanjur od tlačno lijevanog aluminijsa s unutarnjim prigušenjem, ručicom od aluminijsa i ugljičnih vlakana s podesivim azimutom i VTA, te nožicama za izravnavanje gramofona. No što god od tih

šest predloženih modela odaberete, nećete pogriješiti; razlike su u ne prevelikim nijansama između gramofona unutar istoga cjenovnog razreda.

Pro-ject nudi niz fonopretpojačala u rasponu od 200 do 2000 eura, a u tom cjenovnom razredu mogu preporučiti Pro-Ject Phono Box S2 (180 eura) ili znatno bolji i skuplji Pro-Ject Phono Box S3 B (400 eura) s balansiranim ulazom. U ponudi je i stroj za čišćenje ploča Pro-Ject VC-E2 (450 eura) koji će vam biti nužan ako odlučite kupiti više rabljenih LP ploča, kao i niz korisnoga pribora za održavanje ploča i gramofonske igle (četkice, tekućine za čišćenje, utezi...).

GRAMOFONI AUDIO-TECHNICA

Želite li automatske gramofone s ugrađenim fonosekcijama i s *Bluetooth* povezivanjem, koji ujedno mogu digitalizirati vaše ploče, pozornost zaslužuje japanska tvrtka Audio-Technica, osnovana 1962. godine, osobita prepoznata i cijenjena među audiofilima po svojim zvučnicama bilo da se radi jeftinijim ili onim vrhunskim.

Tvrtka radi i lijepo izrađene gramofone pristupačne cijene. Novi, potpuno automatski gramofon AT-LP70X (250 eura) s snažnim DC motorom koji pogoni tanjur preko remena smještenom u anti-rezonantno kućište upotpunjava glasovita zvučnica Audio-Technica's AT-VM95C koja se zamjenom igle s eliptičnom može znatno unaprijediti i po toj cijeni, sa svim 'dodacima', taj gramofon gotovo da i nema konkurencije. Npr. *Bluetooth* povezivanjem može se gramofon jednostavno povezati i s aktivnim zvučnicama ili slušalicama.

Znatno skuplji AT-LP5X (450 eura – na slici)) krase bolja zvučnica AT-VM95E s eliptičnom iglom, elektroničko mijenjanje brzine između 33, 45 i 78 okretaja, gramofonski tanjur pogoni robusni DC servomotor direktnim pogonom, ima ugrađeno MM i MC fonopojačalo te USB izlaz za digitalizaciju LP ploča. Naravno, konkurencija su mu dva spomenuta gramofona: Rega Planar 1+ i Pro-Ject T1 EVO Phono, pa ovisi o vama koju vrstu pogona preferirate. Držite na umu da je vrlo teško napraviti jeftini gramofon s direktnim pogonom pa odlučite koliko vam je važna mogućnost digitalizacije LP ploča u odnosu na kvalitetu zvuka.

Za one ambicioznije

Ukoliko ipak želite bolji gramofon od gore spomenutih, istaknimo prekrasni transparentni Pro-Ject XA B (1400 eura) i Classic EVO (1700 eura) ili Regis Planar 6 (1500 eura) i Planar 8 (2200 eura).

Od gramofona drugih renomiranih proizvođača u skupljem cjenovnom razredu istaknimo: Clearaudio Concept Signature (1400 eura), VPI Cliffwood sa zvučnicom VPI Shirley (1500 eura), MoFi Electronics UltraDeck+M, Denon DP-3000NE, Technics SL-1200GR2 (svi oko 2000 eura). Denon i Technics su gramofoni s vrlo kvalitetnim direktnim pogonom. Na kraju spomenimo i Thorensa TD 1600 (2500 eura – na slici) koji moderni slijednik čuvenog modela TD 160 koji se proizvodio od 1972. godine kroz slijedeće dvije decenije.

Zvučnice

Zvučnice su u kontaktu s vašim dragocjenim LP pločama i stoga kvalitetna i dobro održavana zvučnica čuva vaše dragocjene LP ploče. Nadalje one ponajviše određuju zvuk gramofona jer pretvarahu majušne mehaničke vibracije u električni signal pa njih kao i zvučnike treba pažljivo odabrati i prilagoditi ručici gramofona, osjetljivosti fonosekcije i karakteru zvuka koji želite. Pomoć iskusnog prodavača koji će vam pomoći oko izbora i ugađanja vašeg gramofona je vrlo važan.

Već prije spomenuti gramofoni do 1000 eura dolaze s primjerenim zvučnicama, no ako se odlučite za neki od gore navedenih skupljih gramofona tada su za njih primjerene zvučnice od 400 do 900 eura. Ponajbolje zvučnice u tom cjenovnom razredu su Audio-Technica VM760SLC i AT-OC9XSL, Denon DL 103R, Dynavector DV 10X5 Mk2 i 20X2, Grado Timbre Sonata 3, Hana SH i SL, Nagaoka MP200, Ortofon 2M Bronze i Quintet Blue te Sumiko Blue Point No. 3.

Spomenimo tu još i nekoliko odličnih integrirca s tradicionalno vrlo dobrim fonosekcijama za MM zvučnice: PS Sprout, 100 vata u D-klasi, DAC PCM 24/384 (950 eura), Leak Stereo 230, 75 vata u AB-klasi, DAC PCM 32/768 (1250 eura), Rega Elicit MK5, 105 vata u AB-klasi, DAC PCM 24/196 (2500 eura), Nait XS 3, 70 vata u AB-klasi, pojačalo za slušalice u A-klasi (2900 eura).

No ako investirate u gramofon sa zvučnicom cijene od 2000 do 3000 eura vanjsko MM/MC fonopojačalo je bolji izbor. Izdvojimo ih nekoliko. Rega Fono MC (350 eura), Cambridge Audio Duo (370 eura), MoFi StudioPhono (370 eura), Moon 110LP v2 (500 eura), Pro-Ject Phono Box DS3 (590 eura), Lehmann Black Cube II (670 eura) i Tube Box DS2 (790 eura) i bit će vrlo dobar odabir za vaš gramofon.

Zaključak

Ukoliko se pitate zašto zadnjih godina imamo taj povratak 'nespretnom' fizičkom mediju kao što je LP ploča? Odgovor je: upravo zato. Naime, LP ploče kao 'velik' i trajan fizički medij često krasi umjetnički dizajnirane korice ili kutije (ili kuferi kako iz često od milja zovu diskofili) s dobro osmišljenim popratnim tekstovima i libretima za čije vam čitanje ne treba povećalo. Osim toga, ritual odabira LP ploče, njezina vađenja iz korica i postavljanja na gramofonski tanjur te čišćenje ploče i igle zvučnice približavaju nas angažiranom načinu slušanja glazbe sličnom onom u koncertnoj dvorani. To nećemo činiti kad slušamo glazbu usput, nego kad se odlučimo potpuno posvetiti određenoj skladbi i izvedbi. Stoga ne iznenađuje, ali zato veseli, sve veći povratak glazboљubaca, pa i onih mladih, fizičkim medijima poput LP ploče i knjige.

